

KOLONİZE EDİLMİŞ BİR ALANI ARAŞTIRMAK:

Alman Oryantalist Çalışmalarında Zazalar

Nurettin Beltekin*

Öz

Zazalara ilişkin araştırma alanı yaklaşık iki yüz yıldır özellikle oryantalistler, Kemalistler ve Batılı araştırmacılar tarafından kolonize edilmiştir. Bu kapsamda üretilen bilgiler bugün Zazalar üzerine yapılan araştırmalarda temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Üretilen bilginin siyasal doğası bilginin kullanımına ilişkin ciddi uyarılar barındırmaktadır. Buna karşın araştırmacılar söz konusu bilgiyi *bilimsel bilgi* olarak kullanmaktadır. Araştırmalarda Batılı araştırmacıların kimlikleri, hangi niyet ve motivasyonlarla bölgeye geldikleri ihmal edilmektedir. Oysa bu özellikler bilgi üretim süreçlerinde bilgiye nüfuz ettiğinden ihmal edilemez bir öneme sahiptir. Bu çalışmada Zazalara ilişkin araştırmalar yapan Alman oryantalistleri ve çalışmaları incelenmiştir. Almanlar oryantalistler Berlin’de ve özellikle de Leibzig Oryantal Çalışmalar Enstitüsünde öğrenim görmüşlerdir. Zazalara dair çalışmaların yapıldığı dönemde Almanya’da Uygulamalı Oryantalizm ekolü egemendi. Bu ekol devlet kurumlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmayı esas almaktadır. Bu araştırma, Alman oryantalistlerinin Zazaları, Almanların Avrupa’da benzersiz ve üstün oldukları savını desteklemek üzere yapılan Aryanlık mühendisliği nesnesine dönüştürüldüğünü ileri sürmektedir. Bu nedenle araştırmacıların oryantalist ve asimilasyonist bilgi üretimine maruz kalan Zazaların mirasını esas almak bilim insanının ahlaki sorumluluğu olduğunu hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alman Oryantalizmi, Uygulamalı Oryantalizm, Zazalar, Zazaca, Aryan Mühendisliği

RESEARCHING A COLONIZED AREA:

Zazas in the German Orientalist Studies

Abstract

The field of research on Zazas has been colonized especially by orientalists, Kemalists and Western researchers about two hundred years. Today, the knowledges that produced in this context are used as the main sources for researches on Zazas. In the researches are neglected the identity of Western researchers, what intentions and motivations they came to the region. However, these features are indispensable since they diffuse the knowledges in the knowledge production processes. In this study, the German orientalists and their studies which make researches on Zazas, were examined. Germans

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 03/06/2020, Accepted / Kabul Tarihi: 26/08/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.747631>

* Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, nbeltekin@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6121-2849>

Not: Makalede kullanılan Almaca kaynakların sağlanması ve çevirisinde değerli katkılarından dolayı araştırmacı Seyitxan Kurij’a teşekkür ederim.

orientalists were studied in Berlin, and in particular at the Leibzig Institute for Oriental Studies. The school of Applied Orientalism dominates in Germany at the time of the researches on zazas. This school was based on working to meet the needs of state institutions. This study suggests that Zazas have been transformed into the object of Aryanian engineering by German orientalists, which is made to ensure that the Germans are unique and superior in Europe. For this reason, it is the scientist's moral responsibility to base their researchers on the heritage of Zazas, which is exposed to orientalist and assimilationist knowledge production.

Keywords: German Orientalizm, Applied Orientalism, Zazas, Zazakî, Aryan Engineering

GİRİŞ

Zazalara ilişkin araştırmalarda metodolojik sorunları araştırmak üzere başlayan bu çalışma, araştırma konusunun zorunlu olarak daraltılmasını gerekli kılmıştır. Çünkü araştırmada bir makalenin sınırlarını zorlayan birçok sorun ile karşılaşılmıştır. Sözelimi;

- a) Birçok araştırmada referans gösterilen ilk dönem bilim insanlarının çoğunun oryantalist olması ihmal edilmiştir.
- b) Araştırmacıların referans olarak kullandıkları bilgiler çoğunlukla en az yüzyıl öncesine ait bilgilerdir. Bilimin birikimsel niteliği ihmal edilerek ve hiçbir kritik yapılmadan alınan bilgiler bilimsel araştırmanın doğasına aykırıdır. Sözelimi yüzyıl öncesinin dilbilimi ile bugünün dilbilimi arasında hem birikim hem de yaklaşım olarak büyük farklar vardır.
- c) Araştırmacıların yaptığı hatalardan biri üretilen bilginin sınırlı veriye dayandığını görmezden gelmeleridir. Sözelimi Peter Lerch sadece üç, Albert von Le Coq bir Zaza'dan veri toplamıştır. Doğal olarak elde edeceği sonuçlar ne olursa olsun topladıkları veriler ile sınırlıdır.
- d) Çok eski metinleri ya da kitabeleri hiçbir analize tabi tutmadan doğrudan referans göstermeleridir.
- e) Araştırmalarda Zazaların kendi miraslarının göz ardı edilmesi yine yapılan hatalardan biridir.
- f) Bir Türk galatı olan “Kürtlüğü Kurmanclara tahsis etme”¹ yanlışını tekrar ederek Zazaları tarihsiz ve tanımsız yapmalarındır.
- g) Araştırmalarda ilkçî/özcü milliyetçilik teorisi esas alınmıştır.

Kuşkusuz yukarıda sayılan sorunlar kısa bir araştırmanın sonuçlarıdır. Listeyi uzatmak da mümkündür. Bu çalışmada Zazalara ilişkin araştırmaları yapan özellikle Batılı araştırmacıların kimliği ve söz konusu kimliğin çalışmalarına etkileri inceleme konusu yapılmıştır. Çünkü Batılı araştırmacıların kim oldukları, hangi niyet ve motivasyonlarla bölgeye geldiği ihmal edilmektedir. Oysa bilgi üretim süreçlerinde bilgiye nüfuz ettiğinden bu özellikler ihmal edilemez öneme sahiptir. Çünkü iki yüzyıldır oryantalistler, Kemalistler ve Batılı araştırmacılar tarafından araştırma nesnesine dönüştürülen Zazalara ilişkin hatırı sayılır bir bilgi birikimi oluşturulmuştur. Sözkonusu

¹ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tekikler*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009)

birikim Zazalara ilişkin kaynaklarda temel referanslar içerisinde gösterilmektedir. Oysa bilgi ile bilgi üreten arasında ilişkinin saptanması pozitivism sonrası bilimsel analizlerde vazgeçilmez bir esastır. Diğer bir ifade ile araştırma nesnesine ilişkin bilgi araştıranın kimliği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle Zazalara ilişkin araştırmaların siyasal niteliği bilginin kritiğini gerektirdiğini hem yeni sosyal bilimler yaklaşımları hem de post kolonyal söylem tarafından dile getirilmiştir.²

Yukarıda sözü edilen kaynakların dikkatsiz kullanımına bir örnek olan aşağıdaki araştırmacı, bilim adamlarını (!) sıralayarak düşüncesini desteklemeye çalışmaktadır:³

Bu konuda dünyanın önde gelen bilim adamlarından olan; Robert Gordon Latham (1860), Wilhelm Strecker (1862), Alman İnanolog Freinolog Friedrich von Spiegel, (1871), Alman İnanolog C. Bartholomoe (1923), Alman W. Lentz (1926), Norveçli İnanolog G. Morgenstierne (1927), Ermeni dilbilimci A. Abeeghian (1934), İngiliz İnanolog H. W. Bailey (1936-50), A. Christensen (1939), Fransız dilbilimcilerden J. Vendryese E. Benveniste (1952), Alman İnanolog W. B. Hennig (1954), İnanolog İ. Gerschvitsch (1955), Rus İnanolog İ. M. Oranski (1960), B. Henning (1954), D.N. MacKenzie (1961-95), Alman Türkolog ve Altayolog Gerhard Dörfer (1967), İsviçreli İnanolog G. Redar (1970), İngiliz dilbilimci T.M. Johnstone (1970), G. L. Windfuhr (1972), Alman İnanolog J. Meyer Lingwersen (1976), C. F. Voegelin (1977), Alman dilbilimcilerden G.F. Meier (1979), İnanolog R.E. Emmerick (1976), Sovyet İnanolog R. L. Cabolov (1981), Slovak dilbilimci J. Genzor (1983), Alman dilbilimci G. Bossong (1985), T. L. Todd (1985; G.S. Asatrian / F. Vahman (1987-95), İngiliz İnanolog J. R. Payne (1987), Amerikalı dilbilimci M. Ruhlen (1987), F.L. Vahmen (1987-95), Hollandalı İnanolog P. G. Kreyenbroek (1992-93) (1926), Norveçli İnanolog G. Morgenstierne (1927), Ermeni dilbilimci Joyce Blau (1989), P. Lecoq (1989), Amerikalı dilbilimci C. M. Jacobson (1993-97), Jost Gippert (1993-96), M. Sandomato (1994) ve Ludwig Paul (1994-9), M. Sandomatono (1994), P. Wurzel (1997) gibi bilim adamları başta olmak üzere, Münih Üniversitesi genel bilimcilerin ele aldıkları çalışmalar sonucunda Zazaca'nın kendi başına ayrı bir dil olarak belirlemişlerdir.

Bu tavrın birçok araştırmacıda tekrar edildiği görülmektedir. Bilim adamlarının kim olduğu, hangi çalışmaları yaptığı, analizlerinin verilerini nereden temin ettiği, hangi analiz araçlarını kullandığı gibi bilimsel niteliklerin kritiğini yapmadan doğrudan kullanabilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi her bir kaynağa ilişkin eleştirel bir değerlendirme yapmadan kaynakları ya da kişileri doğrudan kendi düşüncesine destek olarak göstermesi bilimsel tutum açısından yerinde değildir.

Zazalara ilişkin temel kaynakların eleştirel bir okuması olmasına inanıldığından bu çalışma tasarlanmıştır. Bu nedenle çalışmada Alman oryantalistleri örneğinde eleştirel bir okuma yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle dönemin egemen anlayışı olarak oryantalizm, Zazalara ilişkin çalışmaları yapan Alman oryantalistler araştırılmış, Zazalara/Zazacaya ilişkin çalışmaları, düşünceleri çözümlenmiş ve tartışılmıştır.

² Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* Çev. Şirin Tekeli. (İstanbul: Metis Yayınları, 2012).

Immanuel Maurice Wallerstein, *Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyıl Paradigmalarının Sınırları*. (İstanbul: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu Yayınları, 2013).

Antonia Darder, *Decolonizing Interpretive Research: A Critical Bicultural Methodology For Social Change*. *International Education Journal: Comparative Perspectives*, 14.2(2015), 63-77

³ Ali Kaya, "Tarihte Zazalar ve Zazaca", ed. Murat Varol, *Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, (Bingöl Üniversitesi, 2012), 86.

1. Bilginin Kolonizasyonu: Oryantalizm

Oryantalizm, ilk olarak on dördüncü yüzyılın başlarında Viyana Kilise Konseyi tarafından oryantal dillerin ve kültürlerin anlaşılmasını teşvik etmek için bir dizi üniversitede kürsü kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Oryantalizmi teşvik eden ana itici gücü, ticaret, rekabet ve askeri çatışmalardır. Bu saiklerle yapılan araştırmalar sonucunda İkinci Dünya Savaşına kadar büyük bir oryantalist literatür biriktirdi. Edward Said, “Avrupa’nın Doğu ile ilgili siyasi, sosyal ve iktisadi çıkarları doğrultusunda yazılmış yaklaşık 200 yıllık akademik ve edebi literatürünü inceleyerek, Batı’nın bu ilgisini şarkiyatçılık ya da oryantalizm olarak teorileştirdi.”⁴

Oryantalizm çalışmaları üç döneme ayrılarak incelenmektedir.⁵ Birinci dönemde daha çok dini saiklerle özellikle dini polemik için ve Müslümanlara karşı mutlak bir önyargıyla yapılan bilgilenme çalışmalarıdır. Bu dönem İslam’ın bir din olarak ortaya çıkmasından hemen sonra başlayıp Rönesans ve Aydınlanma’ya kadar olan süreyi kapsamaktadır. İkinci dönemde Doğu dilleri özellikle de Arapçaya ilginin başladığı, Kur’an tercümelerinin yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde önceki döneme göre çalışmaların bilimsel bir disiplin ile yapılmaya başlandığı diğer bir ifade ile bilimleşmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönem Rönesans ve Aydınlanma ile başlayıp 19. yüzyılın ilk çeyreği kadar devam etmektedir. Oryantalizm çalışmalarının üçüncü dönemi ise genel anlamda 1830’dan sonra, yani Batı’nın Müslüman ülkelerdeki kolonyal faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemle başlayıp, II. Dünya savaşına dek devam eder.

Said, Batı’nın söz konusu bilme motivasyonunu onun siyasi, sosyal ve iktisadi çıkarları olduğunu ifade etmiştir. Said bilgi ile iktidar arasındaki Foucaultyan açıklamayı Doğu-Batı ilişkisi bağlamında çözümlenmiştir. Ona göre oryantalist bilgi ve söylem doğrudan Avrupa iktidarının izdüşümleridir. Foucaultyan ifade ile iktidarın bilgi ve söyleme yerleşmesidir. Foucault’a göre kendi çıkarları için bilgi üretenler kendileri dışındaki grupları nesnel halinde sınıflandırır. Bu bilgi onların iktidar olmasını sağlar. İktidar olanlar diğer grupları ötekileştirir ve düzeni sağlama adı altında onları sistemli gözetim altında tutar.⁶

Oryantalist yaklaşımın egemen karakterinde; “Doğulu” mantıksız, ahlaksız, günahkâr, çocuksu ve “fark”lıdır. Buna karşılık Avrupalı, “aklı başında, erdemli, olgun ve normal”dir. Bu şekilde düzenli, tutarlı ve istikrarlı bir yapıya sahip Batı’nın görünürlüğünü artırmak için Batı’nın karşısında bir Doğu ve Doğulu yaratılmak istenmiştir.⁷ Bu çerçevede Batı’nın bu bilgi ihtiyacını gidermek üzere yapılan araştırmalara birçok dini ve etnik grup konu edilmiştir. Araştırmacıların çoğu özel misyonlarla bölgeye gelmiş asker, diplomat, bilim adamı ve misyoner gibi kişilerden oluşmaktadır. Bu bağlamda Zazalar da yaklaşık iki yüzyıl oryantalist bilgi üretim sürecine maruz kalmıştır.⁸ Çünkü bilgi üretim sürecinin aktörleri sömürgeciliğin keşif

⁴ Bryan. S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, (İstanbul: Anka Yayınları, 2002)

⁵ Özcan Taşçı, C.H Becker (1876-1933) Örneğinde Uygulamalı Oryantalizm (Angewandte Orientalistik) Anlayışı-Oryantalizm Çalışmalarının Siyasallaşma Süreci, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47.2 (2006), 143-144.

⁶ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden (Ankara: Ayrıntı Yayınları, 2000), 84

⁷ Mehmet Yüksel, İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72.1 (2012), 189-200.

⁸ Ercan Çağlayan, *Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik*. 3. Baskı, (İstanbul: BİGİ Üniversitesi Yayınları, 2016)

kolu olan oryantalistler ya da inkâr ve asimilasyoncu Kemalistler ya da onların ürettiği bilgileri esas alan araştırmacılarıdır.⁹ Çalışmalarda açık ya da gizil bir şekilde amaç ve niyetleri görülmektedir. Müslümanlara, Kürtlere ve Türklere ilişkin çalışmalarda kasıtlı, yanlış, eksik ve pejoratif ifadelerle rastlamak sıradandır.¹⁰

Buna karşın Batı-dışına ilişkin biriken büyük bir literatürden de bahsetmek mümkündür. Yukarıdaki sözü edilen yüklü bilginin yanında önemli derleme ve eski eserlerin korunmasını da sağlamışlardır. Ayrıca bilimleşme sürecinden sonra oryantalistlerin kayda değer analitik çalışmaları da görülmektedir. Sonuç olarak Batı'nın Oryantalizmle başlayan ve modern sosyal bilimlerle kurumsallaşan Batı-dışı bilgisi artık bilim dünyasında tedavüdedir. Bu durumda araştırmacılar sözkonusu bilimsel bilgi ile ilişkisini doğru bir şekilde belirlemesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Aksi durumda kullanılan bilgiler, tanım ve değerlendirmeler problemliliğin tahkimini ve yeniden üretilmesine yardım edecektir.

Zazalara ilişkin araştırmalarda bilim insanı olarak tanıtılan çok sayıda Batılıya rastlanmaktadır. Çoğu zaman "Alman Filolog" gibi sadece uyruğu ve bilim alanı verilen kişilere ait başka hiçbir bilgi verilmemekte, tezini işlediği eserinden bahsedilmemektedir. Oysa akademik çalışmalarda referans gösterilen kişi ve tezleri ile beraber, analitik bir şekilde incelenmesi akademik disiplin için bir gerekliliktir.

Referans gösterilen kişilerin çoğu 1800'lü yılların ortalarından itibaren Avrupa'nın belli üniversitelerinin Doğu Çalışmaları bölümlerinde eğitim almış kişilerdir. Araştırmalarını 1850'lerin ortalarından İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde yapmışlardır. Diğer bir ifade referans gösterilen kaynaklar ile eski eserlerdir. Onların hem eserlerine hem farklı dillerde yazıldığı için ulaşılması zor olduğu ileri sürülebilir. Fakat sözkonusu eserlerin birçoğu bugün internet sitelerinden bile ulaşılabilir.¹¹ Zazalara ilişkin çalışmaların birçoğu bu araştırmanın çalışma grubu olan Almanlar tarafından yazılmıştır. Alanyazında birincil kaynaklardan yararlanarak eleştirel bir şekilde bu araştırmaları inceleyen araştırmacıların sayısı yok denecek kadar azdır. Oysa Zazalar üzerine araştırmalar yapan araştırmacı ve bilim insanlarının kimliğini, eğitim ve yetkinliğini Zazaların bilmesi de bir hak ve Zazalar üzerine çalışan araştırmacılar ve akademisyenler için de bir ödevdir.

2. Alman Oryantalizminin Aryanlık Mühendisliği

Bugün Zazalara ilişkin çalışmalarda referans gösterilen bilim insanlarının çoğunun Alman olması oldukça ilginçtir. Çoğunlukla 1900'lü yılların başından İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönem arasında eserlerini veren söz konusu bilim insanları kaynaklarda Alman oryantalist olarak tanımlanmaktadır. Çoğunlukla Leipzig ve Berlin Doğu Çalışmalarında eğitim alan kişiler olması durumu ayrıca ilginç hale getirmektedir.

Alman oryantalizminin tarihsel serüveni Avrupa'nın Fransız, İngiliz ve Hollanda gibi emperyal oryantalizminden farklı olduğu iddia edilmektedir.¹² Aslında bu ayrışma

⁹ Edward Said, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Salahattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991)

Nuri Fırat, *Aşiret ve İsyan: Batı'nın Kürt Algısı* (İstanbul: Awesta Yayınları, 2015)

¹⁰ Onur B. Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm: Batı Edebiyatında Oryantalizm I-II*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011)

¹¹ www.forgottenbooks.com ya da www.hathitrust.org gibi internet sitelerinden bu kitaplara kolayca ulaşılabilir.

¹² Suzanna Marchand, *German Orientalism: Religion, Race, Scholarship*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

sürecinin İngiliz oryantalist William Jones'in Sanskritçe ile ilgili olarak 1786'da sarf ettiği sözler ile başladığı ileri sürülebilir. Jones, Sanskritçe ile Latince ve Yunanca arasında kuvvetli bağlar kuruyor ve dilin zengin ve ari bir dil olduğunu ifade ediyordu. Bu durum 18. yüzyılda Avrupa'nın kökenlerini Hint ve İran'da bulmak için ırk ve dil üzerine birçok araştırmanın da yapılmasını neden oldu.¹³

Bu yüzyılda Doğuya ilişkin yapılan çalışmalarda Avrupalıların ırkları ve dilleri tanımlandı. Sözelimi Avrupalıların ırkları “açık beyazlar” ve “koyu beyazlar” olmak üzere ikiye ayrıldı. Yunanlar, İtalyanlar, Fransızlar koyu beyaz olarak tanımlanırken Almanlar ve İskandinavyalılar ise açık ten içinde değerlendirildi. Benzer şekilde Avrupa dilleri de çeşitli gruplara ayrıldı.¹⁴ Alman oryantalist Friedrich Schlegel Almancanın da içinde olduğu Hint-Germen dil ailesini tanımlamak için Aryan terimini yaygınlaştırdı ve geçerlilik kazanmasını sağladı. Bu çabası ile Schlegel, Alman gençliğini Aryan ırkı miti ile yoğurmayı amaçladı. Sonraki yüzyılda Almanlar için büyük sonuçları doğuracak gelişmelerin başlangıcı olan bu ilgi¹⁵ Alman oryantalizminin temel uğraşlarından birine dönüştü.¹⁶

Germana, Alman düşüncesinde ve edebiyatında Doğu düşüncesinin onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların başlarında inşa edilmesi ile çok sayıda Alman düşünürün, Alman ulusal kimliğini klasik veya “occidental”ın aksine “oryantal” olarak tasarımları arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu durumun, Alman düşünürlerinin Batı Avrupa'nın egemen güçleri ile değil, Doğu ile özdeşleşmelerine neden olduğunu ve Almanların kendi kendini ötekileştirdiklerini ifade etmektedir.¹⁷ Sözelimi Adam Müller (1806)'in Almanya'nın benzersizliğini ve üstünlüğünü kurmak için Alman Kültür'ünün “Yunan” olan Avrupa'nın geri kalanının aksine “Asyalı” olduğunu ilan etti.¹⁸

Benzer bir çaba Friederich Schlegel'de de görülmektedir. Schlegel, Doğu ve Alman kültürel gelenekleri arasında daha derin bir bağlantı, hatta bir yakınlık olduğu düşüncesi üzerinde çalışıyordu. Bu bağlamda bir mitoloji projesi kapsamında Hindistan ile ilgilendi. Ona göre Hıristiyanlık da dahil olmak üzere modern Batı kültürünün, diğer kültürlerin mitolojik geleneklerden ilham alması gerekiyordu. “Yeni mitolojinin doğuşunu hızlandırmak için,” diğer mitolojilerin de onların derinliklerine, güzelliklerine ve formlarına göre yeniden uyarlanması gerektiğini ileri sürdü. Çünkü Schlegel arkadaşı Ludwig Tieck'e yazdığı bir mektupta, “İşte tüm dilin kaynağı burada” diye övgüde bulundu, “tüm fikirler ve insan ruhunun tarihi; her şey, her şey istisnasız Hindistan'da ortaya çıktı” demektedir.¹⁹

Schlegel Doğu ile kurduğu ilişkiyi büyük bir göç düşüncesi ile de destekledi. Ona göre Hindistan'dan İran, Hazar Denizi yakınındaki bölgeye ve Kafkaslar'a doğru hareket eden devasa bir göçmen grubun nihayetinde İskandinavya ve kuzey-orta Avrupa'da bir vatan bulduklarını öne sürdü. Kuşkusuz Schlegel'in böyle düşünmesini sağlayan ve göçün kanıtı kadar önemli olan dillerin, dinlerin ve kahramanca efsanelerin

¹³ Bill Ashcroft, Pal Ahluwalia, *Edward Said*, (Ankara: Elips Kitap, 2010).

¹⁴ Charles Morris, *The Aryan Race: Its Origins and Its Achievements*, (SC Griggs, 1892).

¹⁵ Ashcrof ve Ahluwalia, *Edward Said*, 64.

¹⁶ Marchand, *German Orientalism*, 292.

¹⁷ Nicholas A. Germana, *Self-othering in German Orientalism: The Case of Friedrich Schlegel, Comparatist*, 34 (2010), 80-81.

¹⁸ Germana, *Self-othering in German Orientalism*, 84.

¹⁹ Germana, *Self-othering in German Orientalism*, 87.

“tanıklığının” incelenmesiyle ortaya çıkan, Hint ve Alman siyasi kurumları arasında algılanan benzerlikti. Alman halkları arasında geliştirilen ve feodalizmin temelini oluşturan ortaçağ siyasi yapıları argüman olarak kullandı. Schlegel, bu sistemin asaletinin Alman kabilelerinin barbar vahşiler olmadığını, aksine modern Avrupa medeniyetinin kurucuları olduklarının açık bir kanıtı olduğunu ileri sürdü.²⁰

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi diğer Avrupalı devletlerin aksine Almanlar Doğulu kökenlerini Avrupa’daki benzersizlik ve üstünlüklerinin bir kaynağı olarak görmekteydiler. Fakat Almanların Doğu ilgisi ve onlara ilişkin bilgi üretme süreçlerinin yüklü olmadığı anlamına gelmemektedir. Said’in ifade ettiği gibi Doğu aslında yeknesak ve tekil değil iken Batı’nın kendini inşa ederken dikatomik olarak kurduğu bir kategoridir. Bu anlamda hakikati tanımlanan Doğu değil arzulanen (istişrak edilen) Doğu’dur. Diğer bir ifade ile Doğu, Almanların Avrupalılık içindeki konumlarını üstün ve benzersiz olarak göstermek için diğer bir ifade ile arzuları/ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tanımlanmıştır.

3. Uygulamalı Oryantalizm (Angewandte Orientalistik)

Zazalara ilişkin araştırmalarda referans gösterilen Alman oryantalistlerin önemli özelliklerin biri Almanya’da uygulamalı oryantalizmin akımının egemen olduğu bir dönemde çalışmalarını yapmış olmalarıdır.²¹ 19. yüzyılın ikinci yarısından (1850’den sonra) itibaren değişmeye başlayan Almanya’da oryantalizm için bir dönüm noktası olan uygulamalı oryantalizmin akımı ile birlikte sadece bilim ve kültür üretmek için değil aynı zamanda yararlılık ilkesi de esas alınarak çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.²² Nitekim Taş’ın da belirttiği gibi oryantalistler artık sadece bilimsel araştırma ve inceleme yapmıyor onlar aynı zamanda bazen önemli kademdeki devlet memuru, bazen de hükümetin bir bakanı olarak devlet politikalarını ve siyasetini yönlendiren ve yöneten kişiler olabiliyorlardı.²³

1886-87’de Berlin’de açılan Für Oryatalische Sprachen, kontenjanlarını öğrencilerin çalıştırılacağı farklı alanlara göre dağıtmıştır. İlk sömestrde 108 öğrenci kabul eden Für Oryatalische Sprachen, diplomaside çalıştırılmak üzere 44 hukuk, ekonomi için 26 ve öğretmen ve bilim insanı yetiştirmek üzere 38 kayıt yaptırmıştır. Ayrıca bu dönemde birçok kuruluş da oryantal çalışmalar ile ilgilenmiş ve oryantal çalışmalar mezunlarını çalıştırmıştır. Sözgelimi Wilhem Almanya’sının en önemli emperyalist kültür kuruluşu Deutsch-Orient Gesellschaft (DOG) bunlardan biridir. Özellikle Doğunun arkeolojik hazinelerini bulmak ve kazıları yönetmekten sorumludur. Zazalara ilişkin araştırmalarda referans gösterilen Alman oryantalistler de Prusya ve Alman devletinin hizmetinde görev yapmıştır.²⁴

Araştırmalarda Wilhelm Strecker ve Otto Blau, Friedrich von Spiegel, C. Bartholomoe, Alber Von Le Coq, Oskar Mann ve Karl Hadank Alman oryantalist ve dilbilimcinin Zazalar üzerine çalıştığı ifade edilmektedir.²⁵ 1800’lü yılların ortalarından başlayan bu

²⁰ Germana, Self-othering in German Orientalism, 88-89.

²¹ Özcan Taşçı, *Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam: Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013), 26.

²² Marchand, German Orientalism.

²³ Taşçı, *Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam*, .143-164.

²⁴ Marchand, German, Orientalism, 353

²⁵ Alay, Okan, Sözellikten Yazılıya: Kırmancıca (Zazaca) Sözlü Edebiyatla İlgili İnternal ve Eksternal Araştırmalara Dair Bir Değerlendirme, Kordinatör: Shahab Vali, *Yazınsal Varoluştan Akademik Literatüre Kırmancıca (Zazaca)*, Vate Yayınları, (2020),.85-106

ilgi bugüne dek devam etmesi (Ludwing Paul, J.Gippet) Almanların Zazalara olan ilgisini daha ilginç hale getirmektedir. İlk araştırmacıların unvanları kaynaklarda oryantalist olarak geçmekte daha sonraki yıllarda ise giderek adlarının önlerine İranolog ve dilbilimci gibi ifadeler getirilmektedir.

Kaynaklarda adı geçen Wilhelm Strecker'in Dersimin Pülümür ilçesinde yaptığı bir araştırmanın Otto Blau (1828-1879) tarafından yayınlandığı ifade edilmektedir. Wilhelm Strecker hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamakla birlikte Blau'ya ait daha çok kaynağa rastlanmaktadır. Blau, Doğu dilleri, teoloji ve felsefe okuduktan sonra Prusya devletinin hizmetine girmiş İstanbul, Bosna, Rusya gibi yerlerde elçi ya da konsolos olarak görev yapmıştır. Ayrıca Prusya devletinin çıkarları için özellikle ticaretinin gelişmesi için çalışmalar yapmıştır. Ege, Akdeniz, Ermenistan gibi yerlere bilgi gezileri yapmıştır. Sözgelimi Sinop'tan İran içlerine doğru yaptığı gezi bunlardan biridir.²⁶

Zazalara ilişkin araştırmalarda geçen diğer bir Alman da Friedrich von Spiegel (1820-1905)'dir. Eğitimini Erlangen ve Leipzig Üniversitelerinde önce teoloji daha sonra da Doğu Çalışmalarında yapmıştır. Üniversite yapı içerisinde kalarak çalışmalarına devam etmiş ve daha çok İran çalışmaları alanında çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarında daha çok Avesta ve Pehleviciceye yoğunlaşmıştır. Ayrıca Spiegel İran araştırmalarındaki çalışmaları ile bilinen Friedrich Carl Andreas, Christian Bartholomae, Wilhelm Geiger ve Philipp Keiper bilim adamları yetiştirmiştir.²⁷

Christian Bartholomae (1855-1925), İran ve Hint-Avrupa konularına ilişkin araştırmalar yapmıştır. İlk olarak Münih ve Erlangen Üniversitelerinde klasik dillerini okumuştur. Friedrich von Spiegel'tan dersler almış, daha sonra Sanskritçe ve karşılaştırmalı filolojiyi incelemek için o zamanlar dilbilimsel çalışmaların tartışmasız merkezi olan Leipzig Üniversitesi'ne gitmiştir.²⁸

İslam Ansiklopedisi, Albert Von Le Coq (1860-1930)'u arkeolog ve Türkolog olarak tanımlamaktadır.²⁹ Fransız asıllı olan Le Coq din savaşları dolayısı ile Fransıyı terk etmek zorunda kalan Protestan bir ailenin oğlu olarak Berlin'de doğdu. Eğitimini önce Berlin'deki Fransız lisesini bitirdi, Amerika Birleşik Devletleri'nde tıp okudu ve tahsilini 1887'de tamamladı. Buna karşın mesleği hep ikinci planda kaldı. Museum für Völkerkunde'de gönüllü olarak çalıştığı sırada Berlin'in ünlü oryantal çalışmaları merkezi olan Seminar für Orientalische Sprachen'e devam etti. Almanlar'ın Mezopotamya ve Asia Minor'de yaptıkları kazılara katıldı. Bu sırada çeşitli derlemeler yaptı. İskenderun, Beyrut ve Şam'a geçerek koleksiyonunu genişletti. Derlemelerini daha sonra Kurdische Texte adıyla yayınladı ve kitabı dolayısıyla kendisine Kiel Üniversitesi'nden felsefe doktoru unvanı verildi.³⁰

Oskar Mann (1867-1917), Zazalara ilişkin araştırmalarda en fazla referans gösterilen Alman oryantalistlerden biridir. Bir saha araştırmacısı olarak, 1901-1907 yılları arasında Kraliyet Prusya Bilimler Akademisi adına Yakın Doğu'ya iki keşif gezisi yapmıştır. İlk yolculukta tifüse yakalanan Oskar Mann, büyük çaba ile Berlin'e döndüğünde, o zaman basında çok iyi karşılanmıştır. İmparator bile ona ihsanlarda bulundu ve profesörlük

²⁶ "Otto Balu", *Deutsche-biographie*, (Erişim 31.03.2020 =en)

Rüdiger Schmitt, "Friedrich von Spiegel", *The Encyclopædia Iranica* (Erişim 31.03.2020)

²⁷Rüdiger Schmitt, "Friedrich von Spiegel", *The Encyclopædia Iranica* (Erişim 31.03.2020)

²⁸Rüdiger Schmitt, "Christian Bartholomae", *The Encyclopædia Iranica* (Erişim 31.03.2020)

²⁹ Hilal Görgün, "Albert August von Le Coq", *İslam Anskilopedisi* (2003), 118, (Erişim 16.04.2020)

³⁰ Görgün, Albert August von Le Coq, 119.

unvanı vermiştir. Alan araştırmalarında derlemeler ve ses kayıtları (Kürtçe şarkı kayıtları dahil) yaptı, elyazma eserler toplamıştır. Bu eserler Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi arşivinde yer almaktadır.³¹ Zazalara ilişkin çalışmaları Siverek ve Kür ağzına ilişkin yaptığı derlemelerdir. Ölümünden sonra Karl Hadank onun çalışmasını tamamlamak üzere görevlendirilmiştir.

Yukarıda sayılan oryantalistlerin önemli bir kısmı Leipzig Oryantal Çalışmalarda ders almıştır. Alman oryantalizminin çalışma alanlarından biri Indology dedikleri özellikle Aryanlar ve modern İran Dilleri ve kültürleri idi. Alman oryantalizminin Berlin, Hamburg, Leipzig, Bonn gibi önemli merkezleri vardı. Alanın önde gelen en üretken ve prestijli oryantalistleri eğitimlerini Leipzig'in de içinde bulunduğu yukarıda adı geçen merkezlerde almışlardı. Leipzig özellikle diller ve ancient world üzerine yoğunlaşmıştır.³² Leipzig Üniversitesi Doğu Çalışmaları Enstitüsü (Geschichte der Universität Leipzig) 1409'dan günümüze süren bir tarihsel geçmişinin olduğu ifade edilmektedir. Doğu Araştırmaları Enstitüsü (IOS) uzun ve ilginç bir tarihe sahiptir. Johann Christian Clodius'un (d. 1745) Arap dilinin ilk profesörü olduğu 1728 yılında kuruldu. Daha sonra Johann Jakob Reiske'nin (1774) filolojik çalışmalarına dayanarak Arap Araştırmaları bölümünü açtı. Asur Araştırmaları uzmanı meslektaşısı Heinrich Zimmern (d. 1931) ile birlikte, Filoloji alanında uluslararası üne sahip bir enstitü haline gelen "Semitistic Institute"yi kurdular.³³ Bu çok uzun süreç haklı olarak onu oryantalist çalışmaların merkezine dönüştürmüştür. Bugün Zazalara dair çalışmalarda adı geçen kişilerin neredeyse tümü bu enstitünün rahle-i tedarisinden geçmiştir.

4. Alman Oryantalistlerinin Zazaca'ya İlişkin Çözümlenmeleri

Alman oryantalistlerinin Zazalara ilişkin araştırmalarının çoğu dil üzerinedir. Zazalara ilişkin argümanlarının çoğunu dilden yola çıkarak yapmaktadırlar. Buna karşın Karl Hadank dışındakilerin çalışmaları derleme ya da İranî dillere ilişkin yapılan analizlerde Zazaca, ara cümlelerde geçmiştir. Kuşkusuz bu derlemeler bugün de değerini korumaktadır. Karl Hadank'ın analizleri ise neredeyse yüz yirmi yıl önce yapılmıştır. Yani yüz yirmi yıl öncesinin bilimsel birikimi ile yapılmıştır. Ayrıca Almanların Doğuya yönelişlerinin belirleyen temel motivasyonlardan da hali değildir.

Zazaca'ya ilişkin ilk çalışmayı yapan Rusya Bilimler Akademisi adına çalışan Alman Peter I. Lerch'tir. Lerch her ne kadar Alman bir aileden olsa da Rusya'da doğmuş ve Rus oryantalist geleneği ile yetişmiştir. Lerch'in çalışması bir derleme çalışmasıdır. Kırım Savaşında Siwan/Kasanlı bazı savaş esirlerinden topladığı hikâyeler Zazaca'nın ilk yazılı kayıtları olarak kabul edilmektedir. Fakat Lerch topladığı materyale ilişkin herhangi bir dilbilimsel analiz yapmaz ve derlemesini 1858 yılında Rusça ve Almanca olarak yayınlar.³⁴ Avusturya Bilimler Akademisi üyesi Friedrich Müller (1834-1898)'in Lerch'in metinleriyle 1864 de karşılaştırmalı dilbilimsel incelemeler yapar³⁵ ve

³¹ Mojtaba Kolivand, "Stimmen Aus Der Vergangenheit: Eine kurdisch musikalische Entdeckung im Nachlass von Oskar Mann", *Bibliotheks Magazin*, 3, Berlin, 2012, s.17-21

³² Marchand, *German Orientalism*, 344-345.

³³ Hans-Georg Ebert, "History of the Institute of Oriental Studies", Leipzig, 2020, <https://www.orient.uni-leipzig.de/institute/history-of-the-institute/?L=1>

³⁴ Seyitxan Kurij, "The Studies of Peter JA Lerch on Kurdology", *Nûbihar Akademi*, 1/1, İstanbul, 2014, s.93-108.

³⁵ Keskin, Keskin, Mesut, "Zazaca Üzerine Notlar", der. Şükrü Aslan, *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, (İstanbul:İletişim Yayınları, (2010), 221-244.

*Zazacanın belirgin bir şekilde eski İrani dillerin özelliklerine sahip olduğunu ileri sürer.*³⁶

Albert von Le Coq, Zazacaya ilişkin materyalini Şam'da yaşayan Çermik'li bir Zaza'dan toplanmış ve 1901 de yayınlanmış, fakat dilbilimsel analizini yapmamıştır.³⁷ Bazı araştırmacılar Lecoq'u arkeolog ve dilbilimci olarak tanıtmıştır.³⁸ Oysa Le Coq aynı zamanda Alman kültür emperyalizminin önemli figürlerinden biridir. Çin'in kültürel hazinelerine yönelik 1902-1914 yılları arasında gerçekleştirilen Alman Turfan seferlerinin önemli aktörlerinden biridir. Sözelimi Berlin Etnoloji Müzesi'nin müdürü Albert Grünwedel'in başlattığı, Çin/Sincan'daki Turfan'a yapılan dört sefer, Le Coq tarafından organize edilmiştir. Ayrıca Le Coq Mesopotamya ve Asia Minor'e de seferler düzenlemiştir. Bölgeye dair birçok tarihi eser Alman müzelerine bu şekilde taşınmıştır.³⁹ Anlaşılan Le Coq seferlerinde dilsel malzeme de toplamıştır.

Zazalara ilişkin çalışmalarda kendisinden en fazla söz ettiren Oskar Mann'nın görevlendirilmesine ilişkin Marchand, Mann'ın 1900'da Alman Demiryolları yetkilileri tarafından görevlendirdiğini belirtmektedir. Berlin-Bağdat demiryolunu projesini yürüten Alman Demiryolları, hattın bir kısmının Kürt bölgesinin bazı yerleşimleri boyunca uzanmasından dolayı bir bilim insanı istihdam etme gereği duymuştur. Bu iş için Kürt lehçeleri üzerine çalışan Oskar Mann önerilmiştir. Mann'a bu sayede iki yıllık bir gezi için Demiryolları tarafından finansal destek sağlanmıştır.⁴⁰ Bu görevlendirme Mann'ın ilk gezisidir. İkinci gezi ise "Prusya Bilimler Akademisi tarafından Batı İrani dillerinin dokümantasyonu ve gramatik analizi için yapılmıştır."⁴¹ Mann, uygulamalı oryantalizm döneminin çalışanlarından biri olarak yararlılık ilkesi kapsamında bu görevleri icra etmiş ve bu geziler sırasında Kürtçenin lehçelerine ilişkin materyal toplamıştır. Mann dil çalışmalarını 1901-1903 tarihleri arasında yapmış ve *Kurdisch Persisch Forschungen* başlığı ile 1906-1910 yılları arasında dört cilt olarak yayınlamıştır.⁴²

Bu çalışmaları sırasında Mann'ın Zazaca ve Goraniye ilişkin kanaati değişmiştir. Ona göre *Zazacanın Orta Farsçanın kuzey lehçesindeki tüm tuhaf fiil çekimleri Zazaca'da görünmektedir.*⁴³ Bu iddiası ile sonraki Alman araştırmacılar da kesintisiz bir şekilde devam eden Zazaca'yı kuzeybatı İrani dillerin içerisinde değerlendirme süreci de başlamıştır.

Zazacanın özellikle Siverek ve Kûr (Bingöl) ağızlarına ilişkin derlemeler yapan Mann, materyaline ilişkin herhangi bir analiz yapmadan ölümünden sonra Karl Hadank görevlendirilmiştir. Karl Hadank'ın da yazdığı gramer 1932'de Leipzig'de kitap olarak yayınlamıştır.⁴⁴ Karl Hadank, Oskar Mann'dan devr aldığı Zazacanın ve Goraninin İrani diller içerisindeki yerine ilişkin iddiasını başarı ile tamamladığını şöyle ifade etmiştir:⁴⁵

³⁶ Selcan, Zaza Dilini Gelişimi, 3, (Erişim 18.04.2020)

³⁷ Selcan, Zaza Dilini Gelişimi, 3.

³⁸ Selcan, Zaza Dilini Gelişimi, 3.

³⁹ Marchand, German Orientalism, 355, 417, 421-424.

⁴⁰ Marchand, German Orientalism,,358.

⁴¹ Keskin, Zazaca Üzerine Notlar.

⁴² Marchand, German Orientalism,,358.

⁴³ Selcan, Zaza Dilini Gelişimi.

⁴⁴ Keskin, Zazaca Üzerine Notlar.

⁴⁵ Selcan, Zaza Dilini Gelişimi.

Bununla son on yıl boyunca üst üste denediğim, belki de kolleksiyonun en zor konusu, belli bir dereceye kadar tamamlanmıştır. Gramatik yapısını şimdiye kadar hiç kimsenin incelemediği bu kuzeybatı İrani dilin gramatik açıklamasını meydana getirmeyi başarabildim. Her şeye rağmen Zazaca cildi III. Bölümün en önemlisi olarak sayılabilir.”

Hadank’ın gramer çalışmasını Kürdolog Prof. Qanatê Kurdo 1975’te tamamladığı Lêgerîna Zaza adlı çalışmasında dilbilimsel açıdan kritik eder. Kurdo, fonetik, morfoloj ve sentaks gibi dilbilim kriterleri açısından Zazaca, Kurmanca ve Soranca arasında fark olmadığı gibi aynı kökte buluştuklarını saptamaktadır.⁴⁶ Yine Malmîsanij’in Kurmanca İle Karşılaştırmalı Kurmanca (Zazaca) Dilbilgisi adlı çalışmasıyla Kurmanca ve Zazaca gramer, sözcük ortaklığı, fonoloji, cümle kuruluşu açıdan birbirlerinden farklı gruplarda sayılacak kadar farklı olmadığını aksine ortak yönlerinin daha fazla olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷

J. Gippet ve L. Paul gibi çağdaşımız olan Alman dilbilimciler Alman oryantalistlerinin Zazacanın İrani diller içerisindeki konumuna ilişkin kanaatlerini yeni çalışmaları ile devam ettirmektedirler. Sözelimi Gippet 1996’da İrani dillerinin tarihsel gelişimini gösteren bir soyağacı yayınlamıştır.⁴⁸ Çalışmasını uzun bir gerekçe ile desteklemiştir. Bu çalışmada Zazacanın ve Kürtçe olarak adlandırdığı Kurmanca Batı İran-Kuzeybatı İran-Partça olarak gösterilmektedir. Buna karşın Gippet hiçbir açıklama yapmadan ve gerekçe sunmadan 2000 yılında yayınladığı soyağacında ise Zazaca ve Kurmancanın yeri değişmiş, Kurmanca güneybatıda Zazaca ise kuzeybatıda gösterilmiştir.⁴⁹ Benzer şekilde Paul da Batı İrani diller üzerine yapılan tarihsel fonoloji çalışmasının Zazacanın Gorani, Azari ve Taleşi’nin yanı sıra, bugünün Batı-İran lehçelerinin 'en kuzey'i' arasında yer aldığını iddia etmiştir.⁵⁰

Almanların Zazacayı kuzeybatıya alma çabasının sürekliliği kuşkusuz anlamsız değildir. Prof. Qanatê Kurdo’nun analizlerini dikkate alarak Zazacanın kuzeybatıya alınması için gerekli kriterlerin çoğunu Kurmancanın da sağladığını söylenebilir. Aslında İrani dillerin akrabalıkları dolayısı ile tüm İrani diller arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunabilir. Burada araştırmacının dilbilimsel yaklaşımı ve kullandığı korpusların önem kazandığı görülmektedir. Nitekim Qanatê Kurdo, Kurmanca ile Zazacanın Hadank’ın kullandığı Çabakçur, Siwerek ağız örneklerine Batum’dan topladığı örnekleri de ekleyerek, karşılaştırmış ve farklılıktan çok benzerlikler saptamıştır.

Burada Almanların Müllerden başlayan ve bugün çağdaş dilbilimciler tarafından devam ettirilen çizginin sürekliliği “Almanlık duyarlılığı” ile açıklanabilir. Çünkü Kuzey İran, Schlegel’in bahsettiği Almanların büyük tarihsel göçlerinin güzergahı ve konaklarından biridir. Diğer bir ifade ile Kuzey İran halkları Almanlar ile akraba olmaktadır. Zazaca ve Gorani’de buldukları eski İran dillerinin bazı formları dillere kadimlik kazandırmaktadır. Bu özellik Almanların Avrupa’daki üstün ve benzersizlik iddialarına hizmet etmektedir. Buna karşın İrani bir halk olarak Kürtlerin (Kurmacılar ve Soranlar kastedilerek) de Kuzeye alınmaması Aryanlığa hâlel getirmesinden dolayıdır. Çünkü Alman yazar Karl May’in hiçbir Kürt’ü tanımadan ve yaşadıkları yerleri görmeden 1892 yılında yazdığı “Vahşi Kürdistan’dan Geçiş” kitabı Kürtlere ilişkin

⁴⁶ Qanatê Kurdo, *Lêgerîna Zaza*, (Bonn: Hogir Verlag, (2016), 191

⁴⁷ Mehemed Malmîsanij, *Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kurmanca (Zazaca) Dilbilgisi*, (İstanbul: Vate Yayınları, (2015).

⁴⁸ Jost Gippet, *Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache*, *Ware Dergisi*, 10(1996), 148-154.

⁴⁹ Jost Gippet, *Genealogical Tree of Iranian Languages*, (Erişim 16.04.2020)

⁵⁰ Ludwig Paul, *The Position of Zazaki Among West Iranian Languages*, *Old and Middle Iranian Studies*, (1998), 163-176.

Alman algısını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Alman Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye temsilcisi Ulrike Dufner'in 2014 yılında Almanlara yönelik yaptığı çağrı bugün bile sözkonusu etkiyi göstermesi açısından önemlidir:⁵¹

Artık itiraf edelim. Türkiye, Suriye, İran ve Irak'taki Kürtleri düşündüğümüzde aklımıza ilk gelen, Karl May'dan beslenen vahşi Kürdistan klişeleri: İktidarını aşiretlere dayanan, birden fazla kadınla evlenen, namus cinayeti işleyen şalvarlı erkekler. Ezilen Kürt kadını sadece Kürtçe konuşuyor ve okuma-yazma bilmiyor.

Bu nedenle Alman algısında Kürtlük üstünlük ve benzersizliğe kaynaklık teşkil edecek bir kategori olarak görülmemektedir. Benzer dilsel özelliklere karşın Zazaca Kuzey'e Kurmanca Güneyde gösterilmektedir. Bunun dilbilimsel argümanlarla desteklenen bir Aryanlık mühendisliği olduğu aşıkardır. 1900'lü yılların başlarından güçlü Alman milliyetçiliği ile beraber düşünüldüğünde Zazaca ve Goraninin Aryan mühendisliğinin nesnelere dönüştürüldüğü daha kolay anlaşılabilir.

SONUÇ

Zazalar yaklaşık iki yüzyıldır özellikle oryantalistlerin, Kemalistlerin ve Batılı sosyal bilimcilerin araştırma nesnesine dönüşmüştür. Araştırmacıların çoğu özel misyonlarla bölgeye gelmiş asker, diplomat, misyoner ve bilim adamlarından oluşmaktadır. Bu tür araştırmaların temel amacı bilgiye ihtiyaç duyan iktidarların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu durumda çalışılan alanın bilgisi iktidarın ihtiyacı doğrultusunda kolonize edilir. Söz konusu süreçte hatırı sayılır bir bilgi birikimi üretildiği düşünülürse bu durumun sonraki araştırmacılar için bir risk taşıdığı açıktır. Çünkü araştırmalarında kullanacakları bilgi kolonyal bir bilgidir.

Kürdoloji alanında çalışan araştırmacıların oryantalistleri bilim adamı olarak görmesi, çalışmalarını referans alması yeni değildir ve oldukça yaygındır.⁵² Bu tavırlarında bilim karşısındaki kırılğanlıkları önemli bir etkendir. Aydınlanma ideolojisinin bilim anlayışı olan pozitivizmin uzun yıllar tek bilimsel yaklaşım olması, bilimsel yöntemlerle elde edilen sonuçların kesin ve doğru olarak algılanmasına neden olmuştur. Oryantalistlerin sınırlı veri ve bilgileri ile ürettikleri genelde bütün Kürtler özelde Zazalar için değişmez bilimsel gerçekler olarak anlaşılmıştır. Bu durum Osmanlı-Türk Modernleşmesi sürecinde; Dr. Friç olayında⁵³ ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünün yayınlarında görüleceği gibi inkâr ve asimilasyon⁵⁴ için bir depolitizasyon aracı olarak kullanılmıştır. Çünkü her iki örnekte de Avrupalı bilim insanlarının referansları ile Kürtlerin/Zazaların Türklüğü tezi işlenmiştir.

Oysa her bilimsel çalışmanın sonuçları, çalışmada kullanılan bilimsel paradigma, yöntem ve kullanılan veriler ile sınırlıdır. Aynı konu bir başka bilimsel paradigma, yöntem ve veri ile çalışıldığında farklı sonuçların alınması kuvvetle muhtemeldir. Kaldı ki dilbiliminin çalışma alanlarında pozitivizm son derece zordur. Çünkü bir kelimenin onlarca formunun olması mümkündür. Kaldı ki uzun bir tarihsel süreçte bir dilin

⁵¹ Dufner, Ulrike, Vahşi Kürdistan Klişeleri, (Erişim 09.04.2020)

⁵² Rohat, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*, İstanbul: Weşanên Deng, 1991).

⁵³ Mehemed Malmısani, Anti-Kürdolojiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi, *İsmail Beşikçi*. Ed. Ozan Değer-Barış Ünlü, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

⁵⁴ Nevzat Anuk, *Behşê Tirkkerdişê Kurdan de Senterêk: Enstîtuyê Cigerayîşê Kulturê Tirk*, (Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015).

gelişimi ancak tahmin edilebilir. Nitekim Gippert Zazacanın tarihsel gelişimini neredeyse dört bin yıllık bir süreçte gerçekleştiğini ileri sürmektedir.⁵⁵

Bugün konuşulan İran dilleri gibi Zaza dili de Orta İranca'ya kadar geri gidiyor. Bu bin yıl önce demek. Bu bin yıl boyunca tarihsel olarak Zazaca gelişti. Aynı şekilde, Zaza daha da ileri gidiyor, ayrıca 2000 yıl önce, 3000 yıl önce veya 4000 yıl önce (eski İran) ön aşamaları vardı. Tarihsel anlamda sürekli bir gelişme oldu. (.....) Dilbilim sadece Zazacaya en yakın akraba dilin Antik çağlarda kullanılan Partça olabileceğini tahmin ediyor.

Yukarıda Gippert'in cümlesinde görüldüğü gibi uzun tarihsel geçmişi empirik bir şekilde incelemek mümkün değildir. Bu nedenle ancak tahmin edilebilir. Buna karşın bazı Zaza araştırmacılar Oryantalistlerin ya da Batılı bilim insanlarının bilimsel saptamalarını tanımlarken "ispat etti", "kanıtladı" gibi katı pozitivist bir dil kullanmaktadır.⁵⁶ Oysa yukarıda söz edildiği gibi Gippert İrani dillerin soyağacını belli bir süre sonra değiştirmişti. Yine daha önceki çalışmalarında Zazacanın Kürtçeden bağımsız bir dil olduğunu ifade eden Paul, 2020'de verdiği bir seminerde Zazacanın Kurdi bir dil olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷ Bilimsel çalışmalarda yapılan saptamalar diğer çalışmalar sonucunda değişebilmektedir.

Zazalara ilişkin bilginin oryantalist niteliği araştırmacılar için daha da uyarıcı olmalıdır. Çünkü oryantalist bilgi ilgili olduğu gerçekliği iktidarın istişrakları/arzuları bağlamında tanımlar. Doğal olarak incelenen gerçekliğe bir müdahaledir. Araştırmacıların bu sorunun giderilmesi için farkındalık sahibi olması son derece önemlidir.

Zazalara ilişkin bilginin tarihsel arkaplanı söz konusu çalışma alanı ile ilgili bir deşifre ve yeniden kurmayı da beraberinde getirmektedir. Doğal olarak bu durum bilimsel olarak yeni bir konumlamayı gerekli kılmaktadır. Bir çalışmanın bilimselliği üç temele yaslanmak durumundadır:⁵⁸ Ontoloji, epistemoloji ve metodoloji. Bu üç temelden yoksun bir şekilde yapılan çalışmaların bilimselliği üniversiter yapı içinde üretilseler bile sorunlu olduğu ihmal edilmemelidir. Ne yazık ki sosyal bilimlerin tarihsel inşasının modernist ve batıcı doğası, acil politik ihtiyaçlar gibi dışsal faktörler hem bilimin inşasını hem de bilimsel bilgi üretim süreçlerini söz konusu faktörlere karşı kırılğan yapmıştır. Bu durum bilimsel bilginin üretim sürecinin özellikle ontolojik temelden yoksun bir şekilde yapılmasına neden olmaktadır. Çalışma alanının ontolojik temeli için başlangıç noktası Zazalara ilişkin bilgi alanının kolonizasyonu ile sonuçlanan oryantalist, Kemalist ve bu çizgiyi devam ettiren Avrupa merkezli modern sosyal bilimlerin yüklü bilgisinin kritik bir okumasıdır. Diğer ifade ile bilginin dekolonizasyonudur.

KAYNAKÇA

Anuk, Nevzat Behsê Tirkkerdişê Kurdan de Senterêk: Enstîtuyê Cigerayîşê Kulturê Tirk, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

⁵⁵ Jost Gippert, Zur dialektalen Stellung des Zazaki, *Die Sprache*, 47 (2008), 77-107.

⁵⁶ Mesut Keskin, Zaza Dili. Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 1.1(2015), 98.

⁵⁷ Ludwing Paul, "Kurdish and The History of Iranian Languages", (Erişim: 18.04.2020)

Zeynep Aslan, İranolog Prof. Dr. Ludwig Paul ile Zaza Dili ile ilgili söyleşi, (Erişim: 18.04.2020)

⁵⁸ Işıl L.Ünal, "Eğitimsel Gerçekliğin Araştırılmasında Epistemolojik Sorunlar", Ed. İnalet Aydın-Şakir Çinkır *Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran'a Armağan: Eğitimde 52. Yıl.*(Ankara: Anı Yayıncılık, 2015).

- Ashcroft, Bill, Ahluwalia, Pal, *Edward Said*, Ankara: Elips Kitap, 2010.
- Alay, Okan, Sözellikten Yazılıya: Kırmanca (Zazaca) Sözlü Edebiyatla İlgili İnternal ve Eksternal Araştırmalara Dair Bir Değerlendirme, Kordinatör: Shahab Vali, *Yazınsal Varoluştan Akademik Literatüre Kırmanca (Zazaca)*, İstanbul: Vate Yayınları, 2020
- Çağlayan, Ercan, *Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik*, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Darder, Antonia, Decolonizing interpretive Research: A Critical Bicultural Methodology For Social Change. *International Education Journal: Comparative Perspectives*, 14(2), 63-77, 2015
- Deutsche-biographie, Otto Balu, *Deutsche-biographie*
<https://www.deutschebiographie.de/sfz4675.html?language=en> Erişim 31.03.2020
- Fırat, Nuri, *Aşiret ve İsyân: Batı'nın Kürt Algısı*, İstanbul,: Awesta Yayınları, 2015.
- Foucault, Michel, *İktidar'ın Gözü*, çev. Işık Ergüden, Ankara: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Germana, Nicholas A., Self-othering in German Orientalism: The case of Friedrich Schlegel, *Comparatist*, 34 (2010).
- Gippert, Jost, Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache, *Ware Dergisi*, 10 1996.
 _____ Genealogical Tree of Iranian Languages, titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/didact/idg/iran/iranstam.htm. Erişim 16.04.2020
 _____ Zur dialektalen Stellung des Zazaki, *Die Sprache*, 47, 2008.
- Gökalp, Ziya, “Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler”, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Görgün, Hilal, Albert August von Le Coq, *İslam Ansiklopedisi*, 2003, <https://islamansiklopedisi.org.tr/le-coq-albert-august-von> Erişim 16.04.2020
- Gulbenkian Komisyonu *Sosyal bilimleri için sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor* (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Hans-Georg, Ebert, History of the Institute of Oriental Studies, <https://www.orient.uni-leipzig.de/institute/history-of-the-institute/?L=1>, Erişim 16.04.2020
- Kaya, Ali, “Tarihte Zazalar ve Zazaca”, ed. Murat Varol, *Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Bingöl, 2012.
- Keskin, Mesut, Zazaca Üzerine Notlar, der. Şükrü Aslan, *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
 _____, *Zaza Dili*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, 1/1, Bingöl, 2015.
- Kula, Onur B., *Batı Edebiyatında Oryantalizm: Batı Edebiyatında Oryantalizm-I*, İstanbul, 2011.
 _____, *Batı Edebiyatında Oryantalizm: Batı Edebiyatında Oryantalizm- II*, İstanbul, 2011.
- Kurdo, Qanatê, *Lêgerîna Zaza*, Bonn: Hogir Verlag, 2016.
- Kurij, Seyîtxan, The Studies of Peter JA Lerch on Kurdology, *Nûbihar Akademi*, 1/1, 2014.

Malmîsanij, Mehemed, *Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, İstanbul: Vate Yayınları, 2015.

_____, "Anti-Kürdolojiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi", *İsmail Beşikçi*. Ed. Ozan-Barış Ünlü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Marchand, Suzanna, *German Orientalism: Religion, Race, Scholarship*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Mojtaba Kolivand, "Stimmen Aus Der Vergangenheit: Eine kurdisch musikalische Entdeckung im Nachlass von Oskar Mann", *Bibliotheks Magazin*, 3, 2012.

Morris, Charles, *The Aryan Race: Its Origins and Its Achievements*, SC Griggs, 1892. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x000546236&view=1up&seq=48> Erişim 11.04.2020

Paul, Ludwig, "The position of Zazaki among West Iranian languages", *Old and Middle Iranian Studies*, 1998.

_____, "Kurdish and The History of Iranian Languages", 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=9gYct5zt2us> Erişim: 18.04.2020

Said, Edward, *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Salahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.

Schmitt, Rüdiger, Christian Bartholomae, *The Encyclopædia Iranica*, 1988.

<http://www.iranicaonline.org/articles/bartholomae-christian-german>

_____, "Friedrich von Spiegel" *The Encyclopædia Iranica*, 2020, <http://www.iranicaonline.org/articles/spiegel> Erişim 31.03.2020

Taşçı, Özcan, "C.H Becker (1876-1933) Örneğinde Uygulamalı Oryantalizm (Angewandte Orientalistik) Anlayışı-Oryantalizm Çalışmalarının Siyasallaşma Süreci", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/2, 2006.

_____, *Aydınlanma, Oryantalizm ve İslam: Kelami Konular Bağlamında Bir Karşılaştırma*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013.

Turner, Bryan. S., *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Anka Yayınları, 2002.

Ünal, Işıl L, "Eğitimsel Gerçekliğin Araştırılmasında Epistemolojik Sorunlar", Ed. İnanet Aydın-Şakir Çinkır *Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran'a Armağan: Eğitimde 52. Yıl*, Ankara: Anı Yayınları, 2015.

Wallerstein, Immanuel Maurice, *Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyıl Paradigmalarının Sınırları*. Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu Yayınları, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Yüksel, Mehmet, "İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 2012.

Zeynep Aslan, "İranolog Prof. Dr. Ludwig Paul ile Zaza Dili ile İlgili Söyleşi", <http://www.cilagazete.com/iranolog-prof-dr-ludwig-paul-ile-zaza-dili-ile-ilgili-soylesi/.html> Erişim: 18.04.2020

Selcan, Zülfü, "Zaza Dili'nin Tarihi Gelişimi", http://zilfiselcan.net/wpcontent/uploads/2016/11/ZazaDilininGelisimi_tr2.pf Erişim 18.04.2020

Selcan, Zülfü, “Zaza Dilini Gelişimi”, <http://zilfiselcan.net/2016/11/12/zaza-dilinin-gelisimi/> Erişim 18.04.2020

www.forgottenbooks.com

www.hathitrust.org